

Plakátok és metaadatai az Elektronikus Multimédia Könyvtárban

Takács Margit <takacs.margit@inf.unideb.hu>

Debreceni Egyetem Informatikai Kar Könyvtárinformatikai Tanszék

Dr. Iszály György Barna <gyiszaly@nyf.hu>

Nyíregyházi Főiskola Matematikai és Informatika Intézet

A számítástechnika fejlődése és az internet megjelenése révén lehetőség nyílt a könyvtári dokumentumok digitalizálására, digitalizált gyűjtemények létrehozására és ezekből a gyűjteményekből történő szolgáltatásra. Az elektronikus archívumok kialakítása a felhasználó és a könyvtár oldaláról is egyaránt előnyökkel jár. A felhasználónak egyrészt nem kell a nyitva tartási időhöz alkalmazkodni, bármikor el tudja érni a használni kívánt dokumentumot, másrészt pedig várakozás és korlátok nélkül hozzá juthat egy-egy könyv vagy bármely más dokumentum ritkasághoz. A könyvtárak és egyéb közgyűjtemények számára pedig azért is hasznosak a digitális gyűjtemények, mert az értékes dokumentumok állapotát meg tudják óvni.

A könyvtárakban folyó digitalizálás a kezdeti időszakban könyvekre és folyóiratokra korlátozódott, később viszont más dokumentumtípusoknak (pl. aprónyomtatványoknak) is elkészültek a digitális változataik. A nem hagyományos, digitalizált könyvtári dokumentumok - hasonlóan a nyomtatott változatukhoz – nem mindig kapnak önállóságot a gyűjteményekben. Sok esetben csak egy-egy elektronikus archívum részeként jelennek meg. Vannak viszont olyan digitális gyűjtemények, amelyek kizárólag ezekből az egyedi kiadványokból épülnek fel.

A sajátos nyomtatványokat tartalmazó elektronikus archívumok révén fel lehet arra hívni a felhasználók figyelmét, hogy a hagyományos könyvtári dokumentumokon kívül léteznek más jelentős kiadványtípusok is. Ilyen típus lehet például a kis- és aprónyomtatvány, amely az írásos és/vagy képi dokumentumok széles körének a gyűjtőfogalma. Ebbe a dokumentumtípusba tartoznak a plakátok is, amelyeket úgy lehet meghatározni, mint nagyméretű, figyelemfelkeltő, egyoldalas nyomtatványt.

A plakátok két fajtáját különböztetjük meg: a szöveges plakátot és a képes plakátot. A szöveges plakátokat színesíthetik különböző illusztrációk, azonban a hangsúly a tartalmazott íráson van. A nyomtatványokon szereplő információ általában részletes, adatokban gazdag. Szerepük a lakosság tájékoztatása és tényközlés. Ezt a funkciót ma már más kommunikációs csatornák töltik be, ezért napjainkban a szöveges plakátok száma és szerepe csökkent. A szöveges plakátoknak több típusa is ismert, mint például a közigazgatási, választási, politikai felhívásokat közlő, műsorközlő és ismertető, gazdasági és társadalmi eseményekről szóló plakátok.

A plakátok másik típusa a képes plakát, amelyre a tömör közlésmód a jellemző. A grafikus plakát esetében a hangsúly az ábrázolt képen van, azonban a képet kiegészítő szöveg

is jelentőséggel bírhat. Egy jó grafikus falragaszra a kép és a szöveg összehatása a jellemző. Tartalma szerint megkülönböztetünk politikai, társadalmi célú, gazdasági és kulturális falragaszokat. Amíg régebben a művészi igényességgel megalkotott grafikai plakátok voltak jellemzőek, addig ma ezek a falragaszok szinte eltűntek az utcákról, és helyüket a gigant és óriás plakátok vették át.

Akár szöveges, akár grafikai plakátról legyen szó, ezeknek mindig célja van: az érdeklődés felkeltése, a tájékoztatás vagy a meggyőzés kép és/vagy szöveg segítségével. A plakátok képeiből és szövegéből a múlt eseményei mozaikszerűen rajzolódnak ki, ezért rajtuk keresztül megismerhetjük a társadalmi és politikai eseményeket, az ipar, a kereskedelem és a kulturális élet változásait. Ezen túlmenően a grafikai plakátok a művészeti élet értékes dokumentumait is képviselik. Azaz a plakátok egyszerre a vizuális kultúra részeként kultúrtörténeti, művészettörténeti és tartalmuknál fogva kortörténeti dokumentumok is. Ennek következtében számos kutatás nélkülözhetetlen forrása lehet egy-egy komolyabb plakátgyűjtemény.

A különböző plakátgyűjteményekben történő kutatást viszont megnehezítik a plakátok méretbeli és tárolásbeli sajátosságai. Ez különösen igaz lehet a grafikus plakátok esetében, ahol a releváns dokumentum(ok) megtalálásában az ábrázolt képnek nagy szerepe lehet. Digitalizált gyűjteményben való kereséskor viszont ez a probléma megoldódik, mivel a plakátot leíró adatokkal együtt láthatjuk a falragasz képét is.

Az ilyen kiadványtípusokat tartalmazó elektronikus archívumok esetén (is) fontos szerepe van a metaadatoknak. A metaadatoknak köszönhetően tudjuk úgy tárolni a digitális műveket, hogy ezek a művek ne csak digitális dokumentumok halmazát alkossák, hanem egy kereshető gyűjtemény részévé váljanak. Magát a metaadat kifejezést eredetileg az elektronikus forrásokat leíró adatokra használták, későbbiekben viszont jelentése kiszélesedett és ma már magában foglalja a hagyományos és digitális dokumentumok leíró információit is.

Ennek következtében az Elektronikus Multimédia Könyvtárban is fontos, hogy a digitalizált grafikus plakátok metaadattal együtt kerüljenek be. A cél az, hogy olyan metaadat séma kerüljön használatra, ami a kutatás hatékony eszközévé válhat. Ezért a plakátok leíró adatainak meghatározásakor figyelembe kell venni azt, hogy a grafikus plakátok nem kimondottan könyvtári dokumentumok, hiszen grafikus jellegük következtében művészeti alkotásként is felfoghatóak.

Mielőtt a digitalizált plakátokat jellemző metaadatok meghatározására kerülnek célszerű tanulmányozni a grafikai plakátok formai feltárására alkalmazható szabványokat, szabályzatokat és útmutatókat, továbbá a digitalizált művek leírására használható metaadatrendszeret. A plakátok formai feltárására és katalogizálására nem született külön szabvány, viszont a hazai és a külföldi példák egyaránt azt mutatják, hogy a grafikus plakátok bibliográfiai adatainak rögzítésére a könyvek bibliográfiai leírását terjesztették ki. Ezen túlmenően pedig különböző útmutatók is rendelkezésre állnak a képek, a grafikus művek feldolgozására.

A digitalizált dokumentumok leírására számos metaadatrendszer jött létre, amelyek közül a könyvtári világban legelterjedtebb és legszélesebb körben alkalmazott metaadatrendszer a

DC (Dublin Core). A DC elemeit kezdetben az interneten található szöveges források leírására szánták, későbbiekben viszont a DC folyamatos változásokon ment keresztül. További elemekkel bővült, az egyes elemeket minősítőkkal is ellátták, aminek köszönhetően árnyaltabb leírást lehet készíteni egy műről.

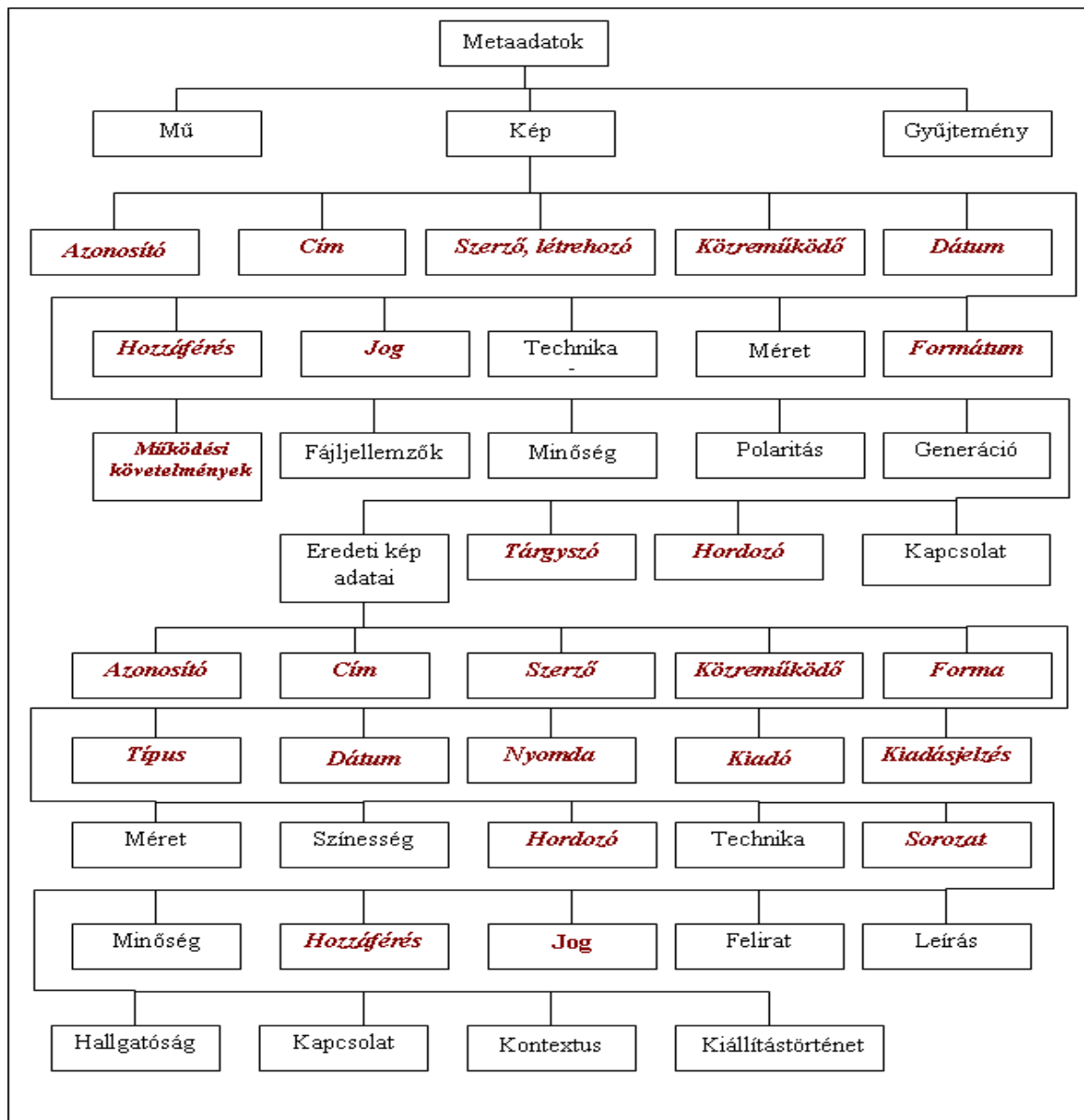
Vannak olyan metaadatrendszerek, amelyeket más közgyűjteményekben megtalálható művek leírására hoztak létre, ilyen pl. a VRA Core is. A DC-ral ellentétben a VRA Core elsősorban a vizuális alkotások leírására alkalmas metaadatszabvány. A VRA Core 4.0 adatbeviteli szabványt a Vizuális Források Egyesülete (Visual Resources Association = VRA, 2004.) fejlesztette ki. Kialakították a vizuális dokumentumok leírására alkalmas metaadatok körét, és egy olyan sémát, aminek köszönhetően ezeket az adatokat hierarchikus struktúrába lehet szervezni. A VRA Core 19 metaadat elemmel dolgozik és a hierarchikus rendszernek köszönhetően az elemek mindegyike rendelkezik valamilyen alelemmel, vagy attribútummal.

A plakátok bibliográfiai leírására használható szabályzatok, útmutatók és a digitalizált dokumentumok feldolgozására alkalmazható metaadatrendszerek tehát a következők:

- MSZ 3424/1-1978 Bibliográfiai leírás. Könyvek
- Állóképek bibliográfiai leírása : útmutató / [összeáll. Varga Ildikó]. - Bp. : OSZK-KMK, 1981. - 33 p.
- Graphic materials : rules for describing : original items and historical collections / Elisabeth W. Betz. - Washington D.C. : LC, 1982.
<http://www.loc.gov/rr/print/gm/GraMatWP8.pdf>
- Dublin Core. <http://dublincore.org/>
- VRA Core. <http://www.vraweb.org/projects/vracore4/>

A felsorolt segédletek révén már kellő útmutatás áll rendelkezésre a digitalizált plakátok formai feltárásához használható adatok meghatározására (1. ábra).

Annak érdekében, hogy az így összeállított adatok alkalmazhatóak legyenek a digitalizált plakátok leírására, meg kell felelniük az FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) követelményeinek is. Az FRBR elkészítésének egyik célja az volt, hogy a bibliográfiai rekordok funkcióit megfogalmazzák, másik célja pedig, hogy meghatározzák a bibliográfia rekord számára szükséges minimális adatok körét. Azok az FRBR által meghatározott minimum adatok, amelyek szükségesek a mű megtalálásához, azonosításhoz, kiválasztásához és megszerzéséhez az ábrán látható metaadatok közül ki vannak emelve.

1. ábra Digitalizált plakátok fő metaadatai

A fentebb vázolt metaadat rendszer hasznos felhasználási területe lenne az Elektronikus Multimédia Könyvtár, amely egy olyan integrált könyvtári rendszer lenne, amely együttesen tárolná és szolgáltatná a képi, hangzó és audiovizuális dokumentumok digitalizált változatait valamilyen zárt számítógépes hálózaton keresztül. Mindezt úgy tehetné meg, hogy kapcsolatot tudna teremteni a különböző dokumentumtípusba tartozó dokumentumok között, így lehetővé válna, hogy a felhasználók számára egy sokkal komplexebb szolgáltatást nyújtson a könyvtár.

A felhasználó a keresett dokumentum megtalálása után lehetőséget kapna, hogy további keresés nélkül juthasson el az adott dokumentumhoz kapcsolódó más típusú elemekhez. Ha például a felhasználó Verdi Traviata operájának hangfelvételét keresi, akkor a megtalált digitális felvételek mellett a rendszer azonnal felajánlhatná a kapcsolódó dokumentumokat is, mint a videó felvételt, operaházi plakát, szöveggönyv, kotta, képek, újságcikkek, stb.,

amennyiben azok tárolva vannak az adott rendszerben. Mindezekon túl a rendszer akár a kapcsolódó internetes oldalak megtekintését is lehetővé tehetné.

Az Elektronikus Zeneműtár elkészített demó programja igazolja, hogy az Elektronikus Multimédia Könyvtár programja megvalósítható. A szoftver kidolgozásának elvileg nincs akadálya sem technikai, sem szerzői jogi oldalról.

Egy ilyen rendszer kidolgozása azonban nem lehetséges a nélkül, hogy nagyon pontosan meghatároznánk a tárolandó digitális dokumentumokhoz kapcsolódó legfontosabb metaadatokat, és feltérképeznénk azok rendszerét. Ezek használata jelentősen növelheti ugyanis a könyvtári számítógépes rendszerek visszakeresési hatékonyságát, amely a szolgáltatás minőségi javulását vonja maga után. Ezért is nagyon fontos a fent vázolt kutatás, amely a plakátok metaadatainak pontos és részletes meghatározásával lehetővé teszi az elektronikus könyvtárak hatékony működését.

Irodalom:

- 1) 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról,
http://www.artisjus.hu/opencms/export/download/aszerzoijogrol/szerzo_i_jogi_torveny.pdf
- 2) Állóképek bibliográfiai leírása : útmutató / [összeáll. Varga Ildikó]. Bp. : OSZK-KMK, 1981. 33 p.
- 3) Bakos Katalin: 10x10 év az utcán : a magyar plakátművészet története, 1890-1990. Budapest : Corvina, 2007. p. 8-11.
- 4) A Bibliográfiai Tételek Funkcionális Követelményei:
<http://www.oszk.hu/hun/szakmai/frbr/frbr.pdf> (2010. február 4.)
- 5) A Dublin Core honlapja. <http://dublincore.org/> (2011. február 24.)
- 6) Graphic materials : rules for describing : original items and historical collections / Elisabeth W. Betz. – Washington D.C. : LC, 1982. <http://www.loc.gov/rr/print/gm/GraMatWP8.pdf> (2011. február 24.)
- 7) Iszály György Barna: Elektronikus Zeneműtár, Debrecen: Debreceni Egyetem. TTK. 2009.
- 8) Dr. Iszály György Barna: New application for Music Libraries: Electronic Music Library, BOBCATSSS 2011. Január 31.-Február 2., Szombathely
- 9) Magyar Plakát Ház. <http://kanizsaikultura.hu/plakat> (2011. február 24.)
- 10) MSZ 3424/1-1978 Bibliográfiai leírás. Könyvek
- 11) MSZ ISO 15836. Információ és dokumentáció. A Dublin Core metaadat elemkészlet
- 12) Országos Széchenyi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár. http://www.oszk.hu/index_hu.htm (2011. február 4.)
- 13) VRA Core honlapja. <http://www.vraweb.org/projects/vracore4/> (2011. február 24.)
- 14) Tóth P. B. (2001) A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései
In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 48, 2, 64-70 p.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1266&issue_id=23